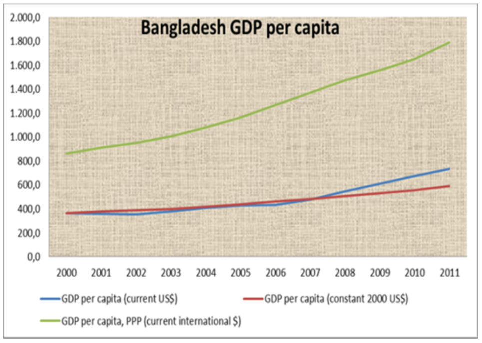
1. Ontwikkeling in Bangladesh

1.1 Het algemene beeld

Bangladesh is volgens de VN-classificatie een Minst Ontwikkeld Land (MOL) met een inkomen van US$ 735 per capita in 2011. In de Human Development Index van UNDP, die 187 landen vergelijkt op een scala van ontwikkelingsindicatoren, staat Bangladesh op plaats 146 met een gemiddelde levensverwachting van 69 jaar in 2011. Ondanks grote natuurrampen, substantiële ontwikkelings-achterstanden en ineffectief overheidsbeleid op vele terreinen heeft Bangladesh het BNP en het BNP per capita de laatste 2 decennia gestaag zien toenemen. Sinds 1990 maakt het land jaarlijks een positieve groei door met een groeivoet die varieerde tussen de 4 en 7%. Dit ging samen met een relatief lage inflatie, een stabiele nationale schuld en redelijk stabiele rentetarieven en wisselkoers. Bangladesh stelt zich ten doel om in 2021 de status van MOL ontgroeid te zijn en een Lower Middle Income Country (LMIC) te worden. Daarvoor is een grotere integratie in de wereldeconomie nodig via o.a. meer internationale handel en directe investeringen die vergezeld moeten gaan van substantiële investeringen in mensen, instituties en infrastructuur en verbeteringen in goed bestuur en het ondernemingsklimaat.

1.2 Armoedevermindering en ongelijkheid

De voordelen van economische groei zijn niet de gehele bevolking ten goede gekomen. Armoede en uitsluiting in Bangladesh vormen anno 2013 nog steeds een groot probleem. Het percentage van de bevolking onder de internationale absolute armoedegrens (minder dan US$1,25 per dag in lokale koopkracht) bedraagt volgens UNDP in 2011 49,6%; 81,3% van de bevolking moet het doen met minder dan US$ 2 per dag (zie voor meer kerngegevens paragraaf 1.1 in annex 3). Algemene vermindering van armoede en honger gaan samen met stijgende regionale en sociale ongelijkheden en stugge handhaving van groepen in extreme armoede. In tegenstelling tot Ghana is de inkomensongelijkheid over de jaren wel afgenomen. De Palma ratio (het aandeel van de top 10% van de bevolking in het Bruto Nationaal Inkomen gedeeld door het aandeel van de onderste 40%) daalde van 1,27 in 1990 naar 1,08 in 2010.

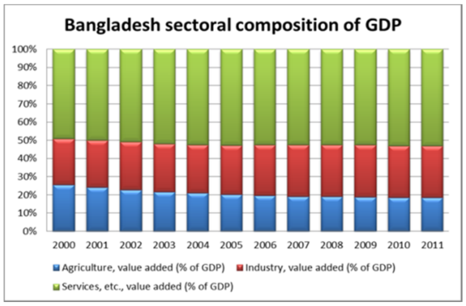
De Millenniumdoelen (MDG's) liggen gedeeltelijk binnen bereik. Volgens het 2011 MDG voortgangsrapport ligt Bangladesh met 19 van de 52 MDG doelen op schema: 14 doelen vergen nog speciale inspanning om gehaald te kunnen worden in 2015. Er is sprake van significante voortgang op MDG 1 (halvering extreme armoede en honger t.o.v. 1990) dat waarschijnlijk wordt behaald. Voor MDG 2 (universeel basisonderwijs) zijn additionele inspanningen nodig om het analfabetisme onder volwassenen en het uitval in het onderwijs beter aan te pakken. MDG 3 (gender gelijkheid) ligt op schema, MDG-4 laat grote voortgang zien in terugdringing van kindersterfte en ligt voor op schema en MDG 5 (gezondheid van zwangere moeders) wordt gehaald. MDG 6 (bestrijding AIDS e.a.) en 7 (duurzaamheid en sanitatie) zullen waarschijnlijk slechts gedeeltelijk worden behaald. MDG 6 laat beperkte voortgang zien. Bij MDG 7 is significante toename van het aantal mensen dat toegang heeft tot veilig drinkwater en sanitatie behalve op grote delen van het platteland. Het beheer van wetlands en biodiversiteit blijft echter een grote uitdaging.

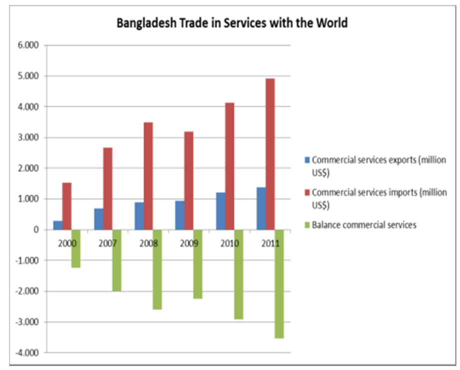
Ook de toekomstige uitdagingen voor Bangladesh zijn niet gering. Hoewel het aantal kinderen per vrouw sterk afneemt, groeit de bevolking nog behoorlijk. Een groot deel van de beroepsbevolking werkt in de landbouw en informele sector waar zich erbarmelijke werkomstandigheden voordoen. Voor sommigen zijn de arbeidsomstandigheden sinds de herziening van de Arbeidswet in 2006 verbeterd, bijvoorbeeld in de op export gerichte textielsector. Daar doen zich echter nog wel grootschalige arbeidsongevallen voor. Bangladesh is het goedkope naaiatelier van de wereld. Als ILO-lid heeft het de ILO-normen in wetgeving vastgelegd. Dit heeft nog niet geleid tot substantiële verbeteringen in de weerbarstige praktijk vanwege ontbrekende effectieve controle, corruptie en sterke prijsconcurrentie. Een door Nederland gelanceerd internationaal initiatief probeert samen met de Bengaalse overheid en de internationale textiel- en kledingsector hierin verbetering aan te

brengen. De gevolgen van mondiale klimaatverandering voor kwetsbare, laaggelegen kustgebieden in de delta stellen Bangladesh voor bijzondere uitdagingen.

2. De economie van Bangladesh

De economie van Bangladesh wordt al lange tijd gedomineerd door de dienstensector getuige diens aandeel van 53% in het BNP in 2011, in vergelijking met de percentages van 29% voor de industriesector en 18% voor de landbouwsector. Niettemin werkt 45% van de beroepsvolking nog steeds in de landbouwsector terwijl de industriesector en de dienstensector 30% respectievelijk 25% voor hun rekening nemen. Verhoging van de lage productiviteit in de arbeidsintensieve landbouwsector vergt grote inspanning in een land dat kwetsbaar is voor natuurrampen. De industriesector is erg afhankelijk van de arbeidsintensieve productie en export van textiel en kleding en enkele inefficiënte staatsbedrijven. Het land heeft een chronisch tekort op de goederenbalans omdat de meeste essentiële goederen inclusief brandstoffen moeten worden ingevoerd. De dienstensector zal naar verwachting blijven groeien als gevolg van overheidsinspanningen om de handel in diensten te intensiveren en te liberaliseren, o.a. in de sectoren financiële diensten, basistelecommunicatie en transport. Bangladesh blijft niettemin een grote netto-importeur van diensten (zie de grafiek). De export van diensten is nog relatief gering in omvang ondanks de omvangrijke export van arbeidsmigranten. Bangladesh is het klassieke voorbeeld waar tijdelijke arbeidsmigranten en hun overmakingen zeer positieve effecten hebben gehad op de beschikbaarheid van schaarse buitenlandse valuta, de verbetering van de handelsbalans, de financiering van invoer, economische groei, werkgelegenheid en armoedevermindering. De langere termijn groeivooruitzichten voor Bangladesh zijn goed op basis van inherente voordelen zoals een ondernemend bedrijfsleven en goedkope arbeid t.o.v. naaste concurrenten. Gelijktijdig zijn zowel de kledingsector als de overmakingen van arbeidsmigranten gevoelig voor externe schokken.

3. Integratie in de wereldeconomie en handel

3.1 Integratie in de wereldeconomie, export en preferentiële handel

Bangladesh is nog maar weinig geïntegreerd in de wereldeconomie getuige diens relatief lage omvang van de handel (de som van import en export van goederen én diensten). Gemeten als percentage van het BNP bedroeg de handel in 2009 95% (zie tabel 2.2.3 in annex 3). De EU vormt de belangrijkste exportpartner (48% in 2011) voor Bangladesh met Nederland op de negende positie. Als importpartner bekleedt de EU de vijfde positie (6% in 2011). Tabellen 2.1.4 en 2.2.2 in annex 3 geven een overzicht van de belangrijkste export- en importpartners. Dit betreft zowel de waarde, de diversificatie van het exportpakket van industrie- en landbouwproducten als het tariefvrije deel van de export naar deze markten. Bangladesh profi-

Part B	Bangladesh Exports to major trading partners and duties faced								
Major markets	Bilateral imports in million US$		Diversification 95% trade in no. of		MFN AVG of traded TL		Pref. margin	Duty-free imports	
			HS 2-digit	HS 6-digit	Simple	Weighted	Weighted	TL in %	Value in %
Agricultural products									
1. India	2010	45	10	16	24.3	23.6	10.4	78,9	36,5
2. European Union	2010	45	11	29	13.0	11.0	11.0	100,0	100,0
3. Nigeria	2010	32	1	1	12.5	19.4	0.0	0,0	0,0
4. China	2010	17	2	3	13.5	10.0	0.6	10,0	0,2
5. United States	2010	17	8	17	8.1	25.7	4.2	97,4	93,8
Non-agricultural products									
1. European Union	2010	8.684	13	78	6.6	11.7	11.7	100,0	100,0
2. United States	2010	4.252	10	69	8.6	15.4	0.0	40,9	4,4
3. Turkey	2010	841	5	35	9.3	9.3	9.3	100,0	100,0
4. Canada	2010	810	7	67	9.9	17.2	17.2	100,0	100,0
5. India	2010	400	28	67	11.2	11.1	10.4	78,6	95,6

teert substantieel van de 100% tariefvrije toegang voor zijn exportproducten in de EU. Deze behandeling door de EU is zeer voordelig vergeleken met de veel minder gunstige toegang tot de markten van andere belangrijke handelspartners (VS, China, Japan, India en Afrika). De EU en de VS behandelen landbouwproducten uit Bangladesh vergelijkbaar goed maar textiel- en kledingproducten uit Bangladesh krijgen een duidelijk slechtere behandeling in de VS. Bangladesh betaalt sinds lange tijd voor vrijwel alle textiel- en kledingproducten het hoge Most Favoured Nation (MFN) tarief in de VS dat varieert van 7 tot 20%. De tariefvrije export van textiel en kleding naar de EU heeft Bangladesh in staat gesteld om belangrijke stappen te zetten op weg naar een arbeidsintensieve industrialisatie van zijn economie en een leidende positie op te bouwen op de wereldmarkt voor textiel en kleding. Dat heeft een zeer positief effect gehad op de economische verzelfstandiging van vrouwen en meisjes. De lonen in deze sector blijven laag vergeleken met andere landen maar niet in vergelijking met andere binnenlandse sectoren in Bangladesh. Het overgrote deel van de arbeidsbevolking werkt nog steeds in de toeleverende, informele sector voor de textiel- en kledingsector en andere binnenlandse sectoren waar zich vaak erbarmelijke werkomstandigheden en ongevallen voordoen.

Tabel 2.2.8 en 2.2.9 in annex 3 geven een goed beeld van de tarieven voor de belangrijkste exportproducten van Bangladesh in de drie belangrijkste exportmarkten per product en het tariefvrije aandeel van de export naar die markten (in percentages van zowel de exportwaarde als het totale aantal tarieflijnen). De samenstelling van het exportpakket van Bangladesh naar de EU en de wereldmarkt blijft zeer eenzijdig. Voor Bangladesh is het voornamelijk gericht op uitbuiting van het comparatieve voordeel in de textiel en kledingsector: 95% van de export naar de EU bevindt zich in 11 productcategorieën op HS-2 niveau in die sector. Gebrek aan diversificatie geldt ook voor de geografische spreiding van de export die logischerwijs sterk gericht is op benutting van de handelspreferenties (zie de tabellen 2.1.4 en 2.2.5 in annex 3) en veel minder op handel met de eigen regio (m.u.v. de beperkte export van landbouwproducten). De export van Bangladesh is daarmee relatief kwetsbaar voor potentieel verlies van preferentiële handelsstatus in ontwikkelde landen, i.h.b. de EU. De potentiële voordelen van de tariefvrije markttoegang onder EBA worden door Bangladesh overigens niet volledig benut (zie tabel 2.2.10 in annex 3). In de EU is de benuttingsgraad van de preferenties (*take-up*) circa 69% terwijl deze opvallend genoeg iets hoger is in de VS met 73%. Daarbij moet worden aangetekend dat de VS veel beperktere preferenties verstrekt omdat de textiel- en kledingsector daarvan vrijwel geheel is uitgesloten. Administratieve belemmeringen en strikte regels van oorsprong (ondanks recente verruiming door de EU) spelen daarbij een rol. De laatstgenoemde bepalen in een grote mate van detail of producten die mede zijn ontstaan uit lokale bewerking van ingevoerde grondstoffen en halffabricaten kwalificeren voor een preferentiële tariefbehandeling als een product van oorsprong.

3.2 Het ondernemingsklimaat in en het handelsbeleid van Bangladesh

De echte obstakels voor volledige benutting van de handelspreferenties en exportgroei voor Bangladesh zitten vooral in serieuze nationale beperkingen op het gebied van handelsfacilitatie bij het passeren van de grens, aanbodcapaciteit, productkwaliteit, (handels)financiering en goed (economisch) bestuur. Onvoldoende ondersteunend overheidsbeleid en gebrekkige toegang tot zachte financiering om productieprocessen aan te passen aan door overheden voorgeschreven normen of door particuliere afnemers geëiste technische en (phyto) sanitaire standaarden spelen exporteurs in beide landen parten, zij het relatief meer in Bangladesh dan in Ghana. Exporteurs, vooral MKB-bedrijven buiten de textiel- en kledingsector, hebben vaak grote moeite met te kunnen voldoen aan deze non-tarifaire belemmeringen. Deze doen zich voor in de vorm van strenge technische en gezondheidsstandaarden van importerende bedrijven en/of (verplichte) overheidsnormen in OESO-exportmarkten op het gebied van consumentenveiligheid, gezondheid en milieu.

Bangladesh werkt sinds de jaren ’90 aan een stapsgewijze liberalisatie en integratie van de economie in de wereldeconomie. Het land is economisch gezien een paradox: ondanks de politieke instabiliteit, gebrekkige infrastructuur, corruptie, inadequate energie-netwerken en trage invoering van economische hervormingsmaatregelen heeft het een gestage groei van zijn BNP en export laten zien. Pas de laatste jaren lijkt Bangladesh niet volledig immuun voor de gevolgen van de mondiale recessie en doet zich een vertraging voor in de exportgroei. Volgens sommige experts zou het land een veel hoger groeipotentieel kunnen hebben bij een strakkere aanpak van deze obstakels. Het institutionele raamwerk voor interne marktwerking en mededinging is echter zwak

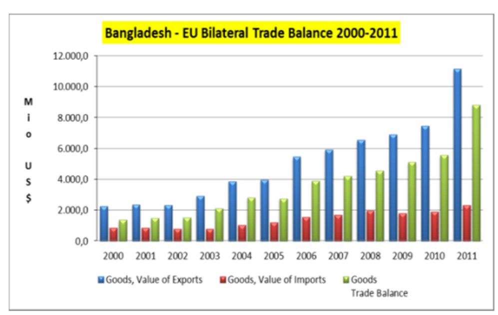
ontwikkeld en uit zich o.a. in een ongelijke, arbitraire toepassing van de regels. Dit vormt een serieus obstakel voor een structurele transformatie van de economie. Op de *Doing Business* index van de Wereld Bank laat Bangladesh zelfs een relatieve achteruitgang zien: van plaats 107 in 2008 naar plaats 139 in 2012 (zie verder tabel 2.6 in annex 3).

Het eigen handelsbeleid van Bangladesh vormt een beperkende factor in de structurele transformatie van de economie en het effectief kunnen deelnemen aan onderdelen van en taken in mondiale toegevoegde waardeketens door lokale bedrijven. Daarvoor is ook toegang nodig tot concurrerend geprijsde halffabricaten en kapitaalgoederen, technologie, een efficiënte dienstensector, internationale distributienetwerken en handelsfacilitatie (o.a. efficiënte douaneprocedures, korte wachttijden, geen corruptie, etc.) aan de grens. Handelsliberalisatie en exportpromotie maken weliswaar sinds de jaren 90 deel uit van het beleid maar op het eerste beleidsterrein heeft Bangladesh nog een lange weg te gaan. Alle handelspolitieke beperkingen die Bangladesh oplegt aan zijn totale invoerpakket in de vorm van toegepaste tarieven, preferenties en non-tarifaire belemmeringen, komen uit op een samengesteld invoertarief van 20,1% in 2009 (43,6% voor landbouwproducten en 13,7% voor industrieproducten; zie tabel 2.2.4 in annex 3).

Het meerjarenplan *Export en Import Policy* heeft de laatste jaren geen grote veranderingen ondergaan. De overheid ontwikkelt wel diverse beleidsinstrumenten om de export-oriëntatie van industriesectoren anders de textiel- en kleding te stimuleren. Ook zijn de toegepaste invoertarieven verlaagd en zijn andere financiële maatregelen genomen om de export te faciliteren. Het hoogste tarief bedraagt nu 25%, terwijl tien jaar geleden nog piekpercentages tot 300% voorkwamen. Men maakt minder gebruik van export bans om de voorziening van de interne markt te regelen. De handelsliberalisering heeft geleid tot substantiële groei in exportgerichte sectoren zoals de kledingindustrie. Exportmogelijkheden in de dienstensector en landbouw zijn vooralsnog onderbenut gebleven. Daarnaast zijn zwakkere lokale industriële bedrijven failliet gegaan door de toenemende internationale concurrentie. Door verruiming van de oorsprongsregels onder het Algemeen Preferentieel Stelsel (APS) van de EU zijn lokale naaiateliers meer gebruik gaan maken van (goedkopere) ingevoerde katoenweefsels uit China. Dit heeft geleid tot problemen voor en faillissementen van kapitaalintensieve weverijen maar de arbeidsintensieve productie van kledingproducten waar het comparatieve voordeel van Bangladesh ligt, laat een opleving zien.

Sector	Interne verkoop als % totale productie	Export als % totale productie	Import eind-producten als % van aanvoer	Import van input als % totale kosten
Landbouw	97,7	2,3	0,0	6,5
Industrie	80,9	19,1	0,5	54,1
Diensten	98,1	1,9	0,2	35,6
Totalen	91,3	8,7	0,3	37,2

Volgens sommige analisten heeft de nationale markt onvoldoende aandacht gekregen in de ontwikkelingsstrategie van de overheid (zie bijgaande tabel over de import- en exportoriëntatie van economische sectoren). Een aantal studies claimt dat mede hierdoor het netto-effect van handelsliberalisatie op armoedevermindering in Bangladesh beperkt is geweest, ondanks een duidelijk positief effect op de werkgelegenheid in sommige sectoren[1]. Een goed samenhangend plan voor het handelsbeleid ontbreekt vooralsnog in Bangladesh. Een veel gehoorde klacht is het gebrek aan samenhang tussen het nationale economische beleid en het handelsbeleid van het *Ministry of Commerce* en het beleid t.a.v. tarieven en belastingprikkels van het *Ministry of Finance*. Bangladesh is thans bezig met een nieuw vijfjaren masterplan voor het handelsbeleid. Daarin worden twee grote uitdagingen geïdentificeerd: meer focus in de exportpromotie en verbreding van het exportpakket.

3.3 Economische diplomatie

Bangladesh heeft een overschot op de bilaterale goederenbalans met de EU. Dat geldt ook voor Nederland (zie verder tabel 2.1.2 in annex 3). Evenals Nederland zijn meer EU-lidstaten op het moment actief de exportmogelijkheden naar Bangladesh aan het verkennen. Hierbij wordt in meer of mindere mate ODA ingezet

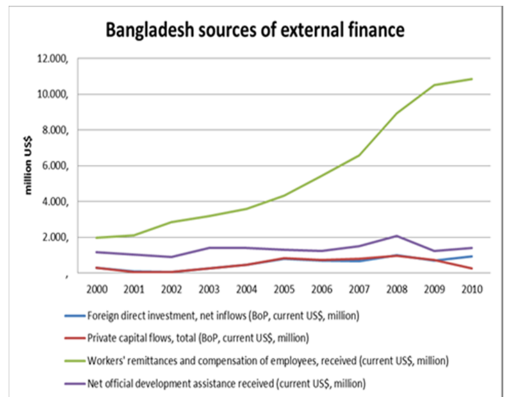
[1] Centre for Policy Dialogue Bangladesh; Working Paper 99; Framework for the proposed comprehensive trade policy for Bangladesh.

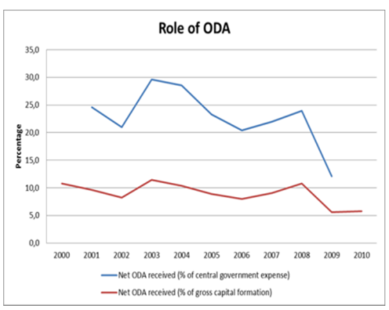
voor 'matchmaking' en als bedrijfsleveninstrument. Het succes van de matchmaking is wisselend. De afdeling van de Kamer van Koophandel die de Nederlands-Bengaalse relaties regelt[2], is van mening dat Bangladesh nog te weinig wordt gezien als volwaardige zakenpartner. Internationale bedrijven zien slechts mogelijkheden om een deel van hun bedrijf te verplaatsen naar Bangladesh voor exportgerichte productie zonder de lokale markt of het lokale bedrijfsleven in hun strategie te betrekken. Hierdoor ontstaan vaak irrealistische verwachtingen en trekken multinationale bedrijven zich terug zodra omzetten en inkomsten tegenvallen.

4. Externe Financiële Stromen

4.1 Externe financieringsstromen en de rol van ODA

De samenstelling van de externe financieringsstromen is voor Bangladesh fundamenteel aan het veranderen. Bij externe financiële stromen gaat het ontwikkelingslanden inclusief Bangladesh in toenemende mate om de bevordering (op netto-basis) van buitenlandse directe investeringen (FDI), private kapitaalstromen en overmakingen van migranten. In tegenstelling tot ODA hebben deze stromen ontwikkeling niet als primair doel maar gaat het vooral om commerciële motieven of particuliere consumptie. Deze stromen kunnen echter een belangrijke invloed hebben op ontwikkeling en armoedevermindering in de partnerlanden en tevens worden beïnvloed (in zowel positieve als negatieve zin) door het BCO-beleid van donorlanden. Bijgevoegde grafiek en tabel 2.6.1 in annex 3 geven een beeld van de ontwikkelingen in de omvang en relatieve aandelen van deze externe financieringsstromen van Bangladesh. Daaruit blijkt dat de overmakingen van arbeidsmigranten voor Bangladesh de belangrijkste externe financieringsbron zijn geworden (in 2010 bijna vier keer zo groot als FDI, private kapitaalstromen en ODA gecombineerd). Wellicht is dit grote aandeel van overmakingen uit nood geboren omdat Bangladesh nauwelijks toegang heeft tot (schuldcreërende) private kapitaalstromen vanwege ontbrekende internationale kredietwaardigheid en weinig FDI aantrekt.

Ondanks het dalende aandeel in de totale externe financiële stromen maakt ODA nog steeds een significant deel uit van de overheidsuitgaven en de netto-kapitaalsinvesteringen die van belang zijn voor toekomstige groei. In 2010 waren de cijfers voor Bangladesh 20% en 6% (zie de grafiek en tabel 2.7.1 in annex 3). Opvallend is het grote verschil in ontvangen netto-ODA tussen beide landen als dat wordt uitgedrukt als een bedrag per capita en wordt afgezet tegen het gemiddelde armoedeniveau van beide landen. Bangladesh ontving in 2010 als MOL circa US$ 10 per capita terwijl Ghana als LMIC US$ 70 per capita kreeg.

4.2 Buitenlandse directe investeringen (FDI)

Een algemeen probleem bij cijfers over FDI en andere particuliere kapitaalstromen van en naar ontwikkelingslanden is dat de gegevens uit de verschillende databronnen niet goed op elkaar aansluiten c.q. onvolledig zijn. OESO-statistieken vermelden data over reguliere FDI exclusief Bijzondere Financiële Instellingen (BFI's: zie voor de definitie tabel 2.7.6 in annex 3) terwijl het IMF cijfers verzamelt over FDI-stromen en -voorraden inclusief BFI's. De totale uitstaande FDI-voorraad in Bangladesh was aanvankelijk groter in omvang dan die in Ghana maar is sinds 2008 kleiner geworden. Het FDI-aandeel in zowel de economie als de externe financieringsstromen van Bangladesh is echter vele malen kleiner dan in

Year	Inward FDI Stock (€ billions) UNCTAD WIR	Inward FDI stock (€ billions) IMF CDIS
2010	4.54	4.64
2009	3.66	3.69
2008	3.46	n/a
2007	2.99	n/a
2006	2.99	n/a
2005	2.95	n/a

[2] Interview met Mr. Md. Imama Hossain, Hema Enterprises and Chamber of Commerce Bangladesh-Netherlands.

Ghana (zie tabel 2.7.3 in annex 3) vanwege de grotere omvang van de economie van Bangladesh. Het land blijkt volgens cijfers van zowel UNCTAD als IMF een weinig aantrekkelijke vestigingsplaats voor FDI te zijn, ondanks diens open vestigingsbeleid op papier (zie de beschrijving van het FDI-beleid in paragraaf 2.7.5 in annex 3). Het land kent geen juridische beperkingen voor directe investeerders om 100% eigendom te hebben in enige sector. In sommige strategische sectoren zoals havens, elektriciteitsproductie en –distributie en basistelecommunicatie doen zich in de praktijk wel monopoloïde structuren met dominante overheidsbedrijven voor die FDI belemmeren.

4.3 Nederlandse FDI in Bangladesh

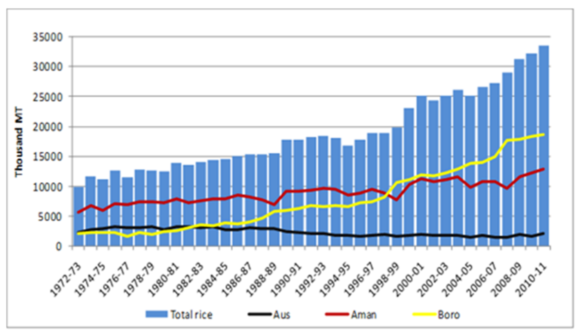
Voor gegevens over FDI van Nederlandse multinationals levert de Nederlandse Bank (DNB) de meest bruikbare cijfers, zij het dat hun gegevens over FDI-stromen naar Bangladesh minder gedetailleerd zijn. Nederland heeft al vanaf 1994 een bilateraal verdrag met Bangladesh ter vermijding van dubbele belastingen (zie tabel 2.7.7 voor de niveaus van toegestane bronbelasting voor de verschillende typen financiële stromen) en vanaf 1996 een bilateraal investeringsbeschermingsverdrag (IBO). Dat laatste verdrag beschermt directe investeerders tegen het politieke risico van onteigening en garandeert vrijheid van betalingen naar het buitenland. Nederlandse FDI in Bangladesh is volgens de cijfers van de DNB zeer bescheiden. Eind 2011 bedroeg de Nederlandse FDI-voorraad € 129 miljoen waarvan € 68 direct uit Nederland afkomstig is en € 61 miljoen via Nederland verloopt in de vorm van FDI van BFI's die gebruik maken van het uitgebreide Nederlandse netwerk aan bilaterale belastingverdragen. In het geval van Bangladesh doet dit verschijnsel zich slechts marginaal voor (zie verder tabel 2.7.6 in annex 4).

Dutch FDI in Bangladesh (millions EUR)	2007	2008	2009	2010	2011
FDI excluding SPVs*	n.a.	n.a.	63	65	68
FDI through SPVs	n.a.	n.a.	51	49	61
Total FDI in Bangladesh, including SPVs	n.a.	57	114	114	129

5. Landbouw, Visserij en Voedselzekerheid

5.1 De landbouwsector en voedselzekerheid[3]

Bangladesh is sinds jaar en dag een netto-voedselimporterend ontwikkelingsland: industrie en diensten vormen de belangrijkste sectoren van de economie. Op nationaal niveau is over een langere periode de voedselproductie behoorlijk toegenomen, vooral van het basisvoedsel rijst. Een beleidsmatige koppeling tussen handel en voedselzekerheid mist echter in het beleid van Bangladesh. Het overheidsbeleid is gericht op grotere zelfvoorziening omdat invoer tijdens de mondiale voedselcrisis van 2007-2008 onbetrouwbaar bleek door de ingestelde exportbeperkingen van grote rijst-exporterende landen. De nationale productie is sinds de jaren '70 verdrievoudigd. Deze groei komt vooral op het conto van het op grote schaal in gebruik nemen van irrigatiepompen waardoor grondwater kan worden benut voor de verbouw van boro-rijst gedurende het droge winterseizoen (zie de grafiek hiernaast). Hierdoor is Bangladesh bijna zelfvoorzienend in rijst geworden. In 2010/11 heeft de overheid wederom rijst ingekocht op de internationale markt om de sterk stijgende nationale rijstprijs niet verder op te drijven (zie tabel 3.5.1 in annex 3).

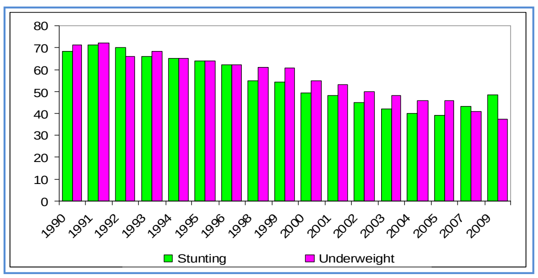

Het rijstaandeel in de totale voedselproductie in Bangladesh is de laatste tien jaar vrijwel onveranderd gebleven. Sommige andere voedselsectoren hebben een aanzienlijke groei doorgemaakt, zoals de visteelt. De productie van andere tuinbouwproducten zoals peulvruchten is echter afgenomen, waardoor de dominante positie van rijst in de landbouwsector onaangetast is

[3] Alle cijfers in deze paragraaf zijn afkomstig uit: National Food Policy Plan of Action and Country Investment Plan. Monitoring Rapport 2012. FPMU, Food Division, Ministry of Food and Disaster Management, Government of the People's Republic of Bangladesh, July 2012, Dhaka.

gebleven. Om de rijstproductie gelijke tred te laten houden met de bevolkingsgroei zijn blijvende inspanningen nodig om de rijstproductie te intensiveren en te verduurzamen. Het gebruikelijke beleid om stijgende productiekosten te beheersen door inputsubsidies aan boeren te verstrekken en aankoopprijzen van rijst te garanderen, wordt steeds minder effectief. Het brengt te hoge kosten met zich mee en ondermijnt de diversificatie van de landbouwproductie. Het naderen van het zelfvoorzieningsniveau oefent neerwaartse druk op de nationale rijstprijs uit waardoor nog meer subsidies voor rijstproductie worden verlangd. Om te grote prijsdaling op de nationale markt te voorkomen worden soms rijstoverschotten uit de binnenlandse markt verwijderd en deels uitgevoerd met dure exportsubsidies ten gunste van buitenlandse consumenten. Vanwege de huidige teelintensiteit van het gemiddelde aantal gewassen per jaar en de beperkte mogelijkheden om het reguliere landbouwareaal uit te breiden, wordt overwogen ongebruikt land in de kustgebieden in gebruik te nemen. Ongeveer 15% van dat land ligt braak of wordt niet gebruikt als gevolg van verzilting en slechte drainage. Door beter waterbeheer en het telen van zoutbestendige rijstvariëteiten kunnen deze gebieden bijdragen aan de productie van rijst en andere geschikte gewassen, zoals watermeloen, sesam en lijnzaad Voor de productie, verwerking en distributie van deze producten zijn grote infrastructurele investeringen vereist, zeker om ze klimaatbestendig te maken en te beschermen tegen overstromingen. Een verschuiving in het overheidsbeleid van productie-gekoppelde steun voor rijst naar andere producten kan diversificatie bevorderen maar dit ligt politiek gevoelig. Tegelijkertijd blijft diversificatie in de landbouw noodzakelijk om inkomens en werkgelegenheid te vergroten, de voedingspatronen van de bevolking te verbeteren en de handelsbalans van het land te versterken.

Hoewel het percentage absolute armen in Bangladesh substantieel is gedaald, is dit niet terug te zien in een verbetering van de voedingspatronen van arme mensen. Volgens het *Ministry of Food and Disaster Management* was de dagelijkse opname van calorieën in 2007-9 bij 25,8% van de bevolking onder het minimaal vereiste niveau. In 2010/11 had 36% van de kinderen tussen 0 en 59 maanden een te laag gewicht en was 41% van dezelfde leeftijdsgroep te klein voor de leeftijd (zie bijstaande grafiek). De internationale dimensie rond voedselzekerheid in Bangladesh is echter niet bijzonder groot, afgezien van de grote gevoeligheid voor prijsschommelingen van de belangrijkste voedselgewassen die moeten worden ingevoerd. De belangrijkste voedselimporten zijn suiker, rijst, tarwe (meel), vetten & oliën, linzen, en groente en fruit waarin de EU of EU-beleid een onbelangrijke rol speelt. Daarnaast is de teruglopende aanvoer van oppervlaktewater vanuit India voor Bangladesh een belangrijke grensoverschrijdende factor voor de landbouwsector omdat daardoor tekorten ontstaan in de geïrrigeerde landbouw. Hierover is met India nauwelijks overleg mogelijk.

5.2 Visserij en aquacultuur

De export van vis en garnalen uit Bangladesh is qua omvang relatief beperkt en heeft geen groot effect op de voedselzekerheid. Wel zijn er aanwijzingen dat de garnalensector meer vruchtbaar land onttrekt aan de voedselproductie. Ingevroren vis en garnalen vormen de derde exportsector van Bangladesh. Hierin is in de jaren 90 sterk geïnvesteerd, vooral in de verwerkende industrie. De sector is de laatste jaren uitgegroeid tot een moderne industrie met 50 tot 60 exporterende bedrijven waarvan de omzet in 2011 werd geschat op € 483 miljoen[4]. Streven bij de investeringen was om aan de sanitaire standaarden (SPS) van de EU te kunnen voldoen als voorwaarde voor markttoegang en te profiteren van de tariefvrije markttoegang onder EBA waar Bangladesh als MOL een voordeel heeft ten opzichte van concurrerende middeninkomenslanden in de regio. De verwachte exportgroei naar de EU zet echter nog niet door vanwege de tegenvallende aanvoer door garnalenkwekers en problemen met de productkwaliteit die in veel gevallen nog niet voldoet aan de sanitaire EU-standaarden. Vanwege de overcapaciteit in garnalenverwerking stimuleert de overheid nu de garnalenkweek, mede vanwege de werkgelegenheid in deze arbeidsintensieve sector. Een coherent vestigingsbeleid ontbreekt nog. Volgens NGO's in Bangladesh is sprake van ongereguleerde vestiging van garnalenkwekers in de midden-zuidelijke en zuid-westelijke kustgebieden. De lokale agrarische bevolking ondervindt hiervan nadelen zoals verzilting van land-

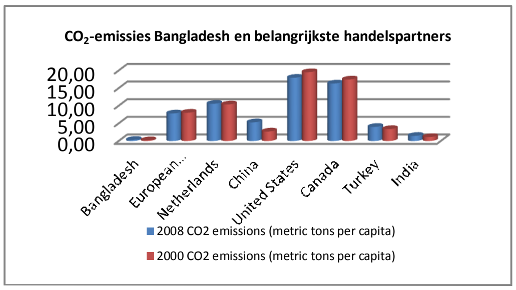
[4] Bangladesh Business July-August 2011.

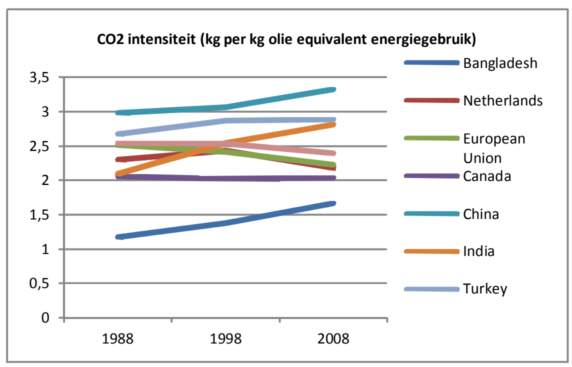
bouwgrond en in enkele gevallen is er sprake van *land grabbing*[5]. De hoge sanitaire en kwaliteitseisen van de EU vereisen substantiële investeringen en schaalvergroting en werken anti-mededingspraktijken in de hand. Hoewel de garnalenbedrijven volgens de overheid veel werk verschaffen, vooral aan vrouwelijke garnalenpellers, is dit effect nog niet in lagere werkloosheidscijfers te traceren. De Ministeries van landbouw en visserij in Bangladesh hebben verschillende opvattingen over hoe de garnalensector verder ontwikkeld moet worden maar voorlopig gaat de uitbreiding van kwekerijen gewoon door.

6 Klimaat, Energievoorziening en Milieu

6.1 Effecten van klimaatverandering

Klimaatverandering kent een sterke internationale dimensie in Bangladesh. De bijdrage van Bangladesh aan mondiale klimaatverandering is zeer gering maar de gevolgen treffen het land nu al sterk. Bangladesh heeft een zeer bescheiden CO_2-uitstoot per capita van 0,32 ton in 2008 (ook in termen van de intensiteit van de productie), vergeleken met 10,57 ton per capita van Nederland. De ecologische voetafdruk van de nationale consumptie per capita is eveneens zeer beperkt: 0,6 hectare voor Bangladesh vergeleken met 6,2 hectare van Nederland[6]. De CO_2 emissies per capita zijn relatief laag in Bangladesh maar de intensiteit van de productie is wel aan het stijgen. Ter vergelijking wordt de emissie-intensiteit van het energieverbruik van Bangladesh in onderstaande grafieken afgezet tegen de emissies van de belangrijkste handelspartners in 2000 en 2008. De hoeveelheid CO_2 die wordt uitgestoten per eenheid gebruikte energie (CO_2-intensiteit) stijgt in Bangladesh, bij de VS en de EU en een aantal andere handelspartners neemt deze door energiebesparingsmaatregelen af. Gebrekkige toegang tot technologie speelt hierbij wellicht een rol.

Als niet tijdig internationaal wordt opgetreden tegen mondiale klimaatverandering bestaat een toenemende kans op natuurrampen en verzilting en erosie van schaarse landbouwgrond in de bedreigde deltagebieden van Bangladesh. Miljoenen mensen in Bangladesh kunnen direct in de problemen komen door gebrek aan toegang tot schoon water en voedsel. Volgens IPCC-modellen zou bij onveranderd beleid ongeveer 19% van Bangladesh in 2050 onder water kunnen komen te staan waardoor zo'n 20 miljoen mensen op drift zouden kunnen raken. Bangladesh beschikt over de nodige kennis over de gevolgen van klimaatverandering maar de uitdagingen zijn groot en urgent. De overheid heeft een inschatting gemaakt van mogelijke gevolgen van klimaatverandering en een adaptatieplan opgesteld (*National Adaptation Plan of Action; NAPA*). Volgens de overheid is de armoededimensie van een eerdere klimaatstrategie uit 2005 versterkt. Dit aspect valt moeilijk te controleren en wordt betwist door lokale NGO's. Het NAPA gaat echter uit van een succesvolle terugdringing van de CO_2-uitstoot op mondiaal niveau. Indien de mondiale emissiereducties tegenvallen, is het huidige adaptatieplan niet afdoende en zullen klimaatgerelateerde problemen verder oplopen.

Bangladesh vindt dat internationale financiering nu al achter blijft bij de behoeften. Het vreest bovendien dat deze klimaatmiddelen ten koste zullen gaan van reguliere ODA-prioriteiten. De internationale klimaatfinanciering in Bangladesh is samengebracht in drie fondsen. Daarvan zijn twee donorfondsen: een Wereld Bank fonds met donorbijdragen en een Klimaatadaptatiefonds van bilaterale donoren waaronder Nederland. De totale allocatie van de overheid is US$ 300 miljoen geweest in de laatste drie fiscale jaren. De donorfondsen genereren gezamenlijk US$ 153,5

[5] Interview met Mr. Syeada Rizwana Hasan, Chief executive BELA and Advocate Supreme Court, Bangladesh Environmental Lawyers Association.

[6] Zie paragraaf 1.1 in annex 3 voor de definities van CO_2-uitstoot en ecologische voetafdruk.

miljoen, waarvan 60 miljoen concessioneel is. Daarnaast ontvangt Bangladesh nog klimaatfinanciering van het *Global Environmental Facility* (GEF), UNDP en NGO's. De concrete betalingen uit het overheidsfonds bedragen tot eind 2012 US$ 100 miljoen voor 62 overheidsprojecten en 53 NGO-projecten (de laatste voor slechts 3% van het budget). Het Wereld Bank fonds heeft 1 project goedgekeurd van US$ 25 miljoen en US$ 125 miljoen gecommitteerd. Het donorfonds heeft tot nu toe 7 projecten uitgevoerd met de overheid met een waarde van US$ 2,3 miljoen.

Transparency International publiceerde in 2012 een rapport over de uitdagingen voor een transparant beheer van de klimaatfinanciering[7]. Omdat de overheid projecten uitvoert die worden gefinancierd uit zowel het nationale fonds als beide donorfondsen, is een sterke coördinatie noodzakelijk. Ongeacht de hoogte van de betalingen zouden de fondsen vooral ten goede moeten komen aan de lokale bevolking die de negatieve gevolgen van klimaatverandering ondervindt. Van beide aspecten is nauwelijks sprake. Het TI-rapport heeft de nodige kritiek op het nationale adaptiefonds:

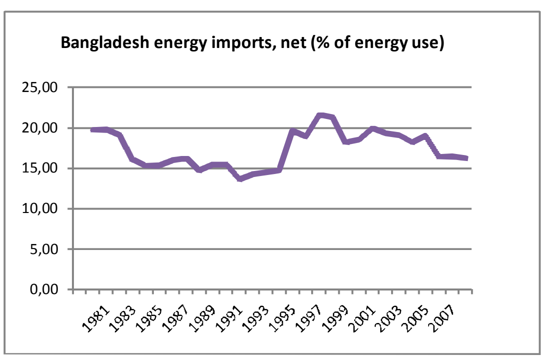
- Enkele goedgekeurde activiteiten hebben geen (duidelijke) relatie met klimaatadaptatie;
- Binnen het fonds zijn 'klimaatbestendige' huizen gebouwd die in feite onbewoonbaar zijn;
- Er zijn geen milieueffectrapportages en kosten-baten analyses uitgevoerd bij projecten voor damaanleg en drooglegging van land;
- Stakeholder consultaties vinden vrijwel nergens plaats.

Dit "cycloon-bestendige" huis (zie foto) werd gebouwd in het kader van een overheidsprogramma voor klimaatadaptatie. Het onbruikbare huis bestaat slechts uit vier pilaren en een dak en heeft geen zijmuren. Het *Departement of Relief and Rehabilitation* verdedigt deze constructie met de redenering dat "als huizen te comfortabel zijn, bewoners niet zullen vluchten in geval van overstromingen en daardoor zouden omkomen. Daarnaast is het handig dat er na een overstroming geen water in het huis blijft staan".

6.2 Energievoorziening

In Bangladesh is slechts 41% van de bevolking aangesloten op het stroomnet. Slechts 9% van de bevolking heeft toegang tot 'moderne' brandstoffen voor koken en verwarming; 95 miljoen mensen op het platteland zijn hiervoor afhankelijk van biomassa. Deze ouderwetse bron van 'hernieuwbare' energie maakt 33% uit van de totale energievoorziening in het land. De overheid importeert fossiele brandstoffen en subsidieert de consumentenprijzen van elektriciteit, LPG en kerosine fors. In 2008 maakten de subsidies op fossiele brandstoffen 29% uit van alle nationale subsidies en bedroegen ze 3% van het BNP in dat jaar. De importafhankelijkheid en de hoge subsidies maken de overheid van Bangladesh financieel erg kwetsbaar voor schommelingen in de wereldenergie prijzen. Ondanks de brandstofsubsidies leiden kunstmatig lage nationale prijzen tot substantiële verliezen van de Bangladesh Petroleum Corporation (BPC). Deze worden gecompenseerd met leningen van staatsbanken of directe steun van de overheid. Doordat de hogere en middenklasse relatief de meeste fossiele brandstoffen consumeren, ontvangen deze groepen het leeuwendeel van de subsidies[8]. Bovendien beïnvloeden de subsidies de marktpositie van andere energiebronnen in Bangladesh, zoals aardgas en hernieuwbare energie. Bangladesh probeert weliswaar de energiesector te verbreden via fiscale prikkels voor moderne hernieuwbare energie, maar het gewicht van deze instrumenten is te gering ten opzichte van de subsidies voor conventionele energie. Er is een bescheiden begin

[7] Challenges in Climate Finance Governance and the Way Out, Transparency International Bangladesh ISBN: 978-984-33-5439-6

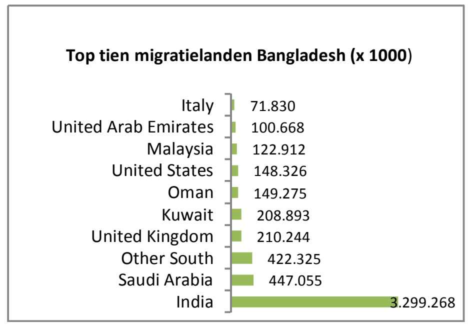
[8] The Global Subsidies Initiative. A Citizens' Guide to Energy Subsidies in Bangladesh http://www.iisd.org/gsi/introductions-non-experts/citizens-guide-energy-subsidies-bangladesh

gemaakt met de uitvoering van de doelstelling voor hernieuwbare energie. Deze betreft alleen elektriciteitsvoorziening in rurale gebieden en is niet gerelateerd aan het milieu- of klimaatbeleid

7 Migratie en Ontwikkeling

7.1 Migratiepatronen

Internationale arbeidsmigratie is een historisch verschijnsel in Bangladesh dat de mogelijkheden van groei en ontwikkeling van het land altijd sterk heeft beïnvloed. Volgens schattingen migreren circa 2,5 miljoen Bangladeshi tijdelijk naar verschillende delen van de wereld. De focus ligt daarbij op India en het Midden-Oosten. Wat betreft de EU gaat het vooral om het VK en Italië (zie tabel 4.1 in annex 3). Nederland heeft met circa 1.000 personen eind 2010 een zeer bescheiden aandeel in het geschatte totale aantal migranten uit Bangladesh van 5,4 miljoen. Migranten uit dit land zijn ruwweg te onderscheiden in 2 groepen: de grote groep tijdelijke arbeidsmigranten die onder wisselende contracten veelal laaggeschoold werk doen in de eigen regio en het Midden-Oosten en een beperkte groep 'permanente' hoger opgeleide migranten. De laatste groep leeft en werkt vaak als ondernemer met een dubbele nationaliteit in OESO-landen (vooral het VK en de VS) en reist heen en weer. Hiervan heeft een deel een bedrijf gevestigd in Europa dat produceert voor de markt in Bangladesh. De grootste groep migranten wordt gevormd door landloze boeren uit het noordelijke Sylhet district. Bangladesh probeert gelijke mogelijkheden voor arbeidsmigratie te creëren aan zowel hoog- als lager opgeleiden uit alle regio's van Bangladesh.

7.2 Overmakingen

Internationale migratie heeft de werkeloosheid in de Sylhet regio doen afnemen en tot één van de rijkste van Bangladesh gemaakt. Geldovermakingen maken in veel gezinnen 70% van het huishoudinkomen uit. Bangladesh probeert de bijdrage van overmakingen van arbeidsmigranten aan de economie te optimaliseren. De reële bijdrage ervan overstijgt alle andere bronnen van buitenlandse deviezen[9]. Overmakingen hebben een buitenproportioneel aandeel in de externe financieringsstromen van Bangladesh: circa $ 11 miljard in 2010 op basis van betalingsbalanscijfers van het IMF en daarmee bijna vier keer zoveel als de hulp, private kapitaalstromen en FDI gecombineerd (zie tabel 2.6.1 in annex 3). Het illustreert het grote belang voor Bangladesh van meer mogelijkheden voor legale, gereguleerde tijdelijke arbeidsmigratie en dienstenvisa voor zakenlieden (onder de zogenaamde GATS mode IV dienstenonderhandelingen in de WTO en in bilaterale onderhandelingen).

7.3 Migratiebeleid

Sinds 2001 is het *Ministry of Expatriates' Welfare and Overseas Employment (BMET)* werkzaam om arbeidsmigratie uit Bangladesh te bevorderen. Het ministerie probeert het welzijn van arbeidsmigranten te bevorderen, arbeidsmigratie te stimuleren en de stroom van overmakingen te optimaliseren. Hoewel het BMET verschillende groepen migranten bedient, komen het onderscheid en het belang van de verschillende groepen migranten nog onvoldoende tot uitdrukking in het beleid. Daarnaast zijn meer dan 700 officieel erkende particuliere uitzendbureaus actief als bemiddelaars op het gebied van internationale arbeidsmigratie. In het kader van de dienstenonderhandelingen in de WTO wordt ook onderhandeld over verruiming van tijdelijke arbeidsmigratie (de zogenaamde GATS mode 4). Bangladesh heeft van verschillende WTO-leden verzoeken ontvangen voor meer toegang tot diens eigen dienstenmarkt, met name voor directe investeringen in verschillende dienstensectoren (mode 3). Het land heeft echter zelf tot heden nog geen verzoeken ingediend voor meer markttoegang onder GATS mode 4 bij onderhandelingspartners. Volgens het *Centre for Policy Dialogue* beraadt de overheid zich momenteel over de eigen onderhandelingseisen.

[9] Migration decision from Bangladesh: permanent versus temporary. Mohammad Abdul Munim Joarder, Syed Hasanuzzaman, http://link.springer.com/article/10.1007%2Fs10308-008-0199-6?LI=true#page-1

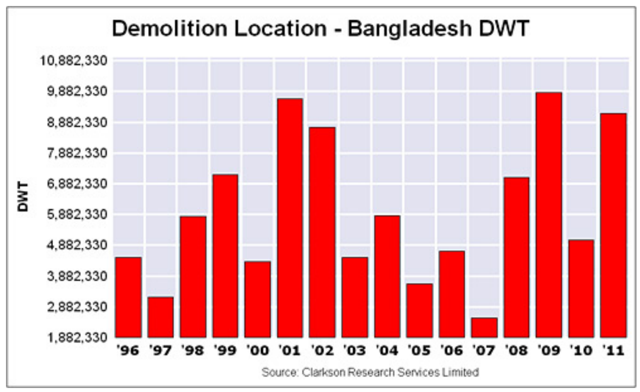
8 Scheepsontmanteling in Bangladesh

8.1 Het probleem en het belang van de sector

Er vindt op grote schaal scheepsontmanteling plaats op de stranden van Bangladesh en van andere kustlanden in de Zuidoost Aziatische regio. Deze sloop vormt een belangrijke economische activiteit met sterke internationale raakvlakken omdat het meestal ontmanteling van buitenlandse schepen betreft. In 2008 werd ongeveer de helft van alle scheepswrakken (waarvan een groot deel uit Europa) in het gebied rond Chittagong ontmanteld. De scheepssloop verschaft werk aan honderdduizenden werknemers maar dit geschiedt vaak onder gevaarlijke omstandigheden met grote risico's voor gezondheid en milieu. Omdat de overheid de sector niet erkent als een officiële industrie, worden de regels uit de *Labor Law Act van 2006* niet gehandhaafd. Vaak zeer jonge arbeiders werken met eenvoudig gereedschap zonder beschermende kledij en weinig controle of medische voorzieningen. Arbeiders wordt niet toegestaan zich te organiseren of lid te worden van een vakbond. Daardoor is de kans op ongelukken, blootstelling aan gevaarlijke stoffen en uitbuiting groot. De sector vormt de grootste bron voor goedkoop staal dat op zijn beurt weer een belangrijke input vormt voor de bouwsector en andere staalverwerkende sectoren. Circa de helft van al het staal in Bangladesh is afkomstig van scheepsontmanteling.

In 2009 overtuigde de *Bangladesh Environmental Lawyers Association (BELA)* het Hooggerechtshof ervan om sloopactiviteiten te verbieden die niet aan bepaalde milieu-eisen voldeden[10]. Deze uitspraak betekende *de facto* dat de sloopindustrie vanaf 2010 gedurende 14 maanden vrijwel werd stilgelegd. Daarna heeft de regering de regelgeving versoepeld omdat de tijdelijke aanscherping in de ogen van de regering (te) grote directe en indirecte effecten had op de nationale economie. Niet alleen gingen veel banen in de industrie verloren maar de stijgende staalprijzen hadden ook negatieve gevolgen voor de productiekosten in de bouw en metaalverwerkende industrie. Momenteel groeit de sector weer. In 2011 werden 150 schepen ontmanteld terwijl het aantal in de eerste maanden van 2012 al 143 bedroeg.

8.2 Internationale respons

Naar verwachting zal de komende jaren een groot aantal schepen uit de vaart worden genomen en moeten worden ontmanteld. Reden is de huidige overcapaciteit in de wereldvloot die mogelijk nog 5 tot 10 jaar zal aanhouden. Bovendien wordt extra aanbod verwacht rond het afschrijvingsjaar 2015 voor enkelwandige (olie)tankers. De huidige regelgeving op internationaal en EU-niveau is ondoeltreffend gebleken om niet-duurzame ontmantelingspraktijken uit de wereld te helpen. De '*Basel Convention on the Control of Transboundary Movements of Hazardous Wastes and their Disposal*' maakt het illegaal om gevaarlijk afval uit te voeren van een OESO-lidstaat naar een non-OESO land. Schepen die worden aangeboden voor ontmanteling worden echter niet als grensoverschrijdende handel in gevaarlijk afval beschouwd. Om de situatie te verbeteren hebben de partijen bij het Verdrag van Bazel de Internationale Maritieme Organisatie (IMO) al in 2004 verzocht internationale normen voor duurzame scheepsontmanteling te ontwikkelen. Als respons is in 2009 het Verdrag van Hongkong voor veilig en milieuverantwoord ontmantelen van schepen tot stand gekomen. Dit verdrag verplicht verdragspartijen om alle schepen die ter ontmanteling worden aangeboden te voorzien van een inventaris van mogelijk gevaarlijke stoffen aan boord. De EU heeft de controle en handhavingsniveaus van het Verdrag van Hongkong en het Verdrag van Bazel met elkaar vergeleken. Conclusie was dat het niveau van controle en handhaving in het Verdrag van Hongkong minstens gelijkwaardig is aan dat van het Verdrag van Bazel voor gevaar-

[10] Interview met Mr. Syeada Rizwana Hasan, Chief executive BELA and Advocate Supreme Court, Bangladesh Environmental Lawyers Association.

lijk afval. Het Verdrag van Hong Kong treedt echter pas in werking als het door voldoende grote vlag- en recyclingstaten is geratificeerd, naar verwachting niet eerder dan 2020. De Europese Commissie heeft in maart 2012 voorgesteld om bij verordening (zie Commissievoorstel COM(2012) 118) EU-lidstaten te verplichten tot het (vervroegd) invoeren van de normen van het nog niet inwerking getreden Verdrag van Hong Kong voor de eigen reders. Nederland kan zich hierin vinden.

Een totaalverbod op scheepsontmanteling in Bangladesh zou onbedoelde neveneffecten kunnen hebben, zoals een substantieel verlies aan inkomsten en werkgelegenheid, 'illegale' sloop of zelfs het illegaal doen afzinken van schepen met grote milieugevolgen. Coherenter is Bangladesh te ondersteunen bij de opbouw van duurzame ontmantelingscapaciteit en het stimuleren van directe investeringen (FDI) in de sector. In een klassieke situatie waar "de vervuiler zou moeten betalen", betekent dit niet noodzakelijk dat de opbouw van die capaciteit met ODA zou moeten gebeuren. Vanuit een BCO-oogpunt is het belangrijk om te onderzoeken welke sociaal-economische gevolgen de EU-verordening voor Bangladesh kan hebben en of prikkels kunnen worden ontwikkeld om (inter)nationale investeringen in duurzame scheepsontmanteling in Bangladesh en ontwikkelings-landen in soortgelijke omstandigheden te bevorderen.

9 Coherentiekwesties

Samenvattend, het BCO-beleid van Nederland en de EU t.a.v. Bangladesh is op de meeste beleidsterreinen op dit moment redelijk coherent; de verantwoordelijkheid voor de meeste problemen ligt grotendeels bij Bangladesh. Het beleid van sommige andere OESO-landen is veel minder coherent zoals dat van de VS die Bangladesh als MOL geen tariefvrije export gunt in de voor Bangladesh belangrijke textiel- en kledingsector. Andere factoren die het beperkte aantal incoherenties in de bilaterale relaties met de EU kunnen verklaren, zijn dat Bangladesh nog weinig geïntegreerd is in de mondiale economie, de sterke focus op de textiel- en kledingsector in de bilaterale handel en de geografische afstand als het gaat om arbeidsmigratie.

In de vier prioritaire BCO-beleidssectoren doen zich in de bilaterale relaties tussen Bangladesh en de EU/Nederland niettemin o.a. de volgende coherentie-kwesties voor. Daarbij is vaak sprake van een wisselwerking tussen het beleid van Nederland/EU en dat van Bangladesh.

- Handel (inclusief diensten):
  - Onvoldoende benutting van de preferentiële markttoegang onder EBA tot de EU als gevolg van administratieve belemmeringen en restrictieve regels van oorsprong.
  - Gebrek aan maatschappelijk verantwoord ondernemen door grote textiel en kleding-bedrijven die onvoldoende verantwoordelijkheid nemen voor een verantwoorde productie in de keten in Bangladesh. Via het door Nederland gelanceerde initiatief worden lokale ondernemers in Bangladesh en internationale afnemers van textiel en kleding aangesproken op hun keten-verantwoordelijkheid voor de arbeidsomstandigheden en wordt de arbeids-inspectie in Bangladesh versterkt.
  - Uitsluitingseffecten van exporterende bedrijven als gevolg van strikte technische en (phyto) sanitaire product- en processtandaarden.
  - Mogelijke eenzijdige beperkingen op scheepsontmanteling in Bangladesh in de toekomst.
- Financiële stromen voor ontwikkeling:
  - Gebrek aan niet schuld-creërende FDI-stromen.
- Klimaat en milieu
  - Ontbreken van een multilateraal verdragskader dat kan zorgdragen voor beheersing en reductie van mondiale CO_2 emissies.
  - Onvoldoende financiering voor klimaatadaptie en klimaatfinanciering die mogelijk ten koste gaat van reguliere hulpprioriteiten.
- Migratie:
  - Weinig kansen voor gereguleerde tijdelijke arbeidsmigratie voor lager en midden geschoolden en onvoldoende dienstenvisa voor zakenlieden onder de GATS mode IV dienstenonderhandelingen.
  - Vergroten van de omvang van overmakingen en het ontwikkelingseffect ervan.